

Мороз М.Б.

здобувач вищої освіти

Карпатський національний університет

імені Василя Стефаника

Науковий керівник: к.філ.н., доцент Пена Л.І.

ДІАЛЕКТНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК ОСНОВА ДЛЯ СТВОРЕННЯ РІЗНОТИПНИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. У статті розглянуто роль діалектних фразеологізмів як важливої складової лексичної системи української мови та засобу формування мовної особистості учня. Робота з фразеологізмами сприяє збагаченню активного словника учнів, вихованню поваги до рідного слова та усвідомленню національно-культурних цінностей. Стаття має теоретичне й практичне значення для розвитку шкільної лінгводидактики та підготовки майбутніх педагогів-філологів.

Ключові слова: фразеологія, навчально-виховний процес, діалектні фразеологізми, різноміснні завдання, інноваційні підходи.

Moroz M. Dialectal phraseological units as a basis for creating various types of tasks. The article examines the role of dialectal phraseological units as an important component of the lexical system of the Ukrainian language and as a means of shaping a student's linguistic identity. Working with phraseological expressions contributes to enriching students' active vocabulary, fostering respect for the native language, and developing an awareness of national and cultural values. The article has theoretical and practical significance for the development of school linguistic didactics and the training of future philological teachers.

Key words: phraseology, educational process, dialectal phraseological units, various types of tasks, innovative approaches.

Актуальність дослідження. В умовах активізації процесів національного відродження українського суспільства особливої актуальності набуває підвищення ефективності навчально-виховного процесу на уроках української мови. Як базовий компонент гуманітарної освіти, мова відіграє ключову роль у моральному, естетичному й патріотичному вихованні школярів. Українська мова є не просто

навчальним предметом, а складовою духовного розвитку дитини, засобом збереження національної ідентичності та культурної спадщини. Тому важливо виховувати в учнів ставлення до мови як до цінності, а не просто як до засобу передачі інформації.

У сучасній освітній практиці зростає потреба в поглибленому опрацюванні діалектного фразеологічного матеріалу, який є не лише мовним, а й культурним надбанням народу. Робота з фразеологізмами допомагає формувати естетичне сприйняття мови, виховує повагу до українського слова та забезпечує цілісний розвиток мовної особистості школяра. Цим зумовлена потреба у створенні різнотипних завдань із діалектної фразеології, які вчителі-словесники можуть ефективно використовувати для урізноманітнення уроків української мови та вдосконалення методики викладання.

Мета дослідження полягає у розробленні навчальних завдань із фразеології (на основі матеріалу села Гаврилівка Надвірнянського району Івано-Франківської області), що сприятимуть підвищенню ефективності засвоєння мовних одиниць і розвитку комунікативних умінь учнів. Необхідним є застосування педагогічно доцільних засобів впливу на мовну особистість учня, серед яких чільне місце посідає фразеологія як важлива складова лексичної системи української мови. Також мета полягає у виробленні практичних рекомендацій для вчителів щодо творчого використання фразеологічного матеріалу на уроках української мови.

Виклад основного матеріалу. Фразеологізми як сталі мовні одиниці є важливою частиною лінгвістичної картини світу. Їх вивчення сприяє формуванню комунікативної компетентності учнів, розвитку мовленнєвого чуття та емоційної виразності мовлення, адже вони «є невід'ємною частиною лексичного складу кожної говірки, у них зафіксовані фрагменти численних вірувань і звичаїв, що сьогодні нерідко вже втратили будь-яку мотивацію й сенс. До того ж, сталі звороти містять усебічну картину навколишнього світу, характеризують родинні стосунки і вчинки людей, щоденний побут і трудову діяльність, зовнішність особи та її фізіологічні потреби, фізичні вади й моральні якості людини» [1].

Різнотипні завдання з фразеології відіграють важливу роль у формуванні мовної компетентності учнів. Вони сприяють глибшому усвідомленню значень стійких словосполучень, розкривають образність

та національну своєрідність мови. Завдяки різноманіттю форм, такі завдання не лише активізують пізнавальну діяльність, а й розвивають критичне мислення, мовну інтуїцію, вміння інтерпретувати та стилістично доречно вживати фразеологізми у мовленні.

Доцільним, на нашу думку, є використання завдань різного типу: традиційні та інтерактивні.

Традиційні завдання охоплюють ті форми роботи, які довели свою ефективність упродовж тривалого педагогічного досвіду: вправи на відповідність, пояснення значень, визначення типів фразеологізмів за семантичними й структурними критеріями, тлумачення діалектної мови, пошук у тексті ФО, введення ФО у власні тексти та ін.

Інноваційні завдання спрямовані на активізацію творчого потенціалу школярів, розвиток їхніх мовленнєвих навичок. Вони передбачають використання сучасних технологій, інтеграцію міждисциплінарних зв'язків, розвиток критичного й асоціативного мислення. До таких належать: створення візуального образу фразеологізму чи фразеологізованої одиниці (малюнок, комікс); складання інтерактивних карт діалектних висловів певного регіону; запис і монтаж інтерв'ю зі старожилами для відеоархіву фразеологічної спадщини; інсценізація діалогів із уживанням діалектних фразем; створення мініпроектів або креативних есеїв на тему «Фраземи мого населеного пункту».

У процесі поєднання обох підходів – традиційного та інтерактивного (інноваційного) – учні не тільки опановують мовний матеріал, а й залучаються до активної пізнавальної діяльності, розвивають естетичне сприймання, здатність до самоідентифікації, формують повагу до локальної лінгвістичної культури [2].

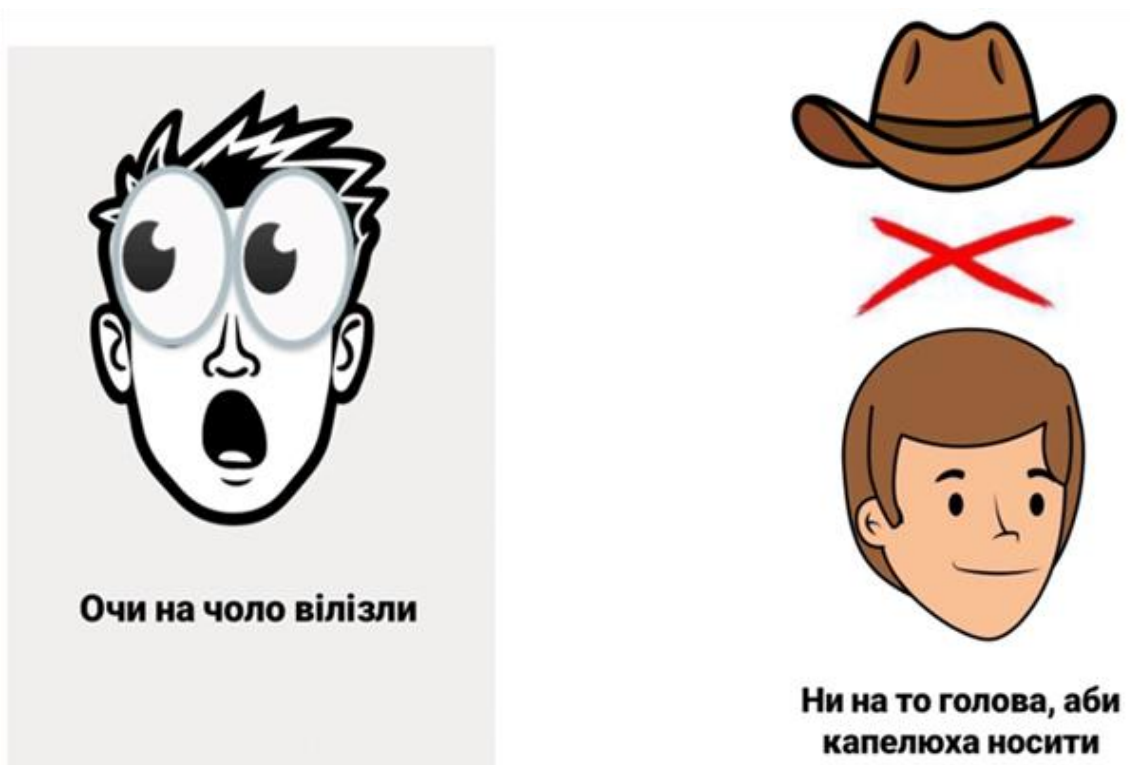
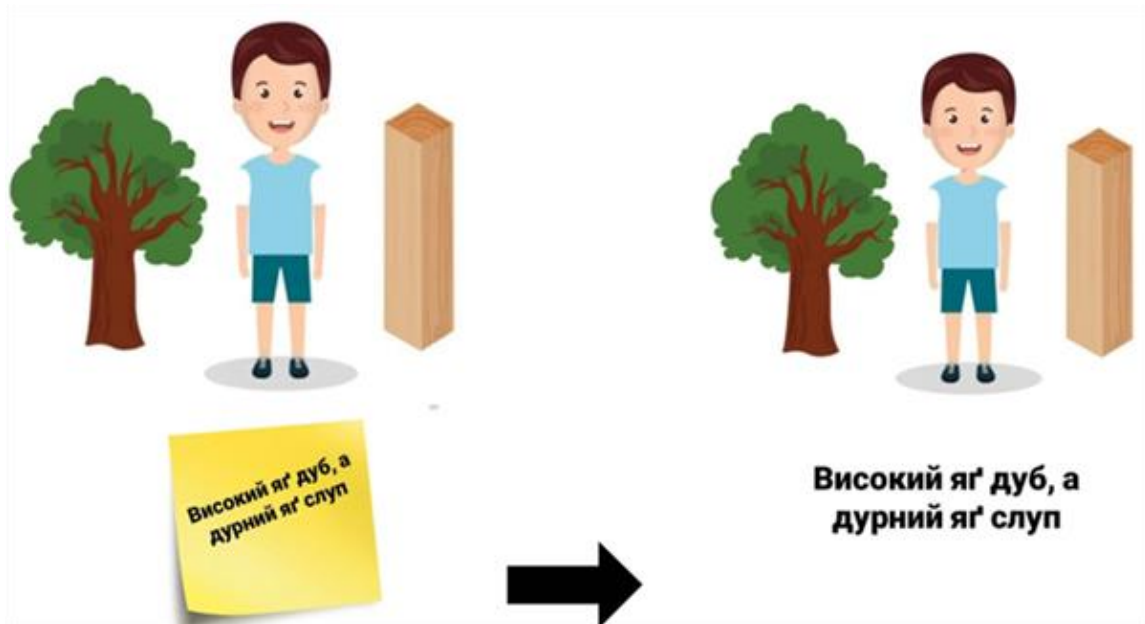
Різноманітні завдання із фразеології не лише урізноманітнюють навчальний процес, а й допомагають учням краще відчувати рідну мову, заглибитися в її образну систему, наблизитися до мовної картини світу українського народу. Вони формують гнучкість мислення, збагачують мовлення, розвивають інтерес до мовного і культурного багатства України.

Розглянемо низку завдань, розроблених на зібраному лінгвістичному матеріалі села Гаврилівка Надвірнянського району Івано-Франківської області.

ЗАВДАННЯ 1. Робота з роздатковим матеріалом. Розгляньте зображення, впишіть на картці фразеологізм, який зашифровано на

зображенні. З'ясуйте значення кожного фразеологізму, запишіть його в зошит.

Методика виконання: учитель роздає наперед підготовлені роздруківки, на яких є картинки на позначення фразеологізмів. Біля зображення є правильні відповіді, захищені під стікером, на якому учень вписує фразеологізм; згодом можна відкріпити стікер і побачити, чи правильно написана фразеологічна одиниця.

Яг' корові сьодло

ЗАВДАННЯ 2. Творче завдання «Фразеологічний листопад». Розгляньте листки, виберіть ті, на яких написано фразеологізм, а не вільне словосполучення, розмалуйте їх кольорами осені (весни, зими – залежно від пори, коли вивчають відповідну тему), поясніть значення стійких одиниць, використовуючи фразеологічний словник.

ЗАВДАННЯ 3. Приклейте етикетки на кожну баночку, на яких зображено відповідний фразеологізм. Запишіть значення цих фразеологізмів у зошит, складіть із ними речення.

Методика виконання: праворуч зображено баночки із фразеологізмами, потрібно пояснити їхнє значення (заповнити баночку) або ж (за потреби) знайти в словнику, ліворуч – зображення на позначення фразеологізмів, встановити відповідність (знайти наліпки для баночок).

1.

Від горшка два вершка

А)

2.

Говорит яг курка з пацетим

Б)

3.

Яг камені вкусити

В)

4.

Яг пес у сливках

Г)

5.

Носитці яг курка з яйцем

Г)

ЗАВДАННЯ 4. Творче завдання. Замалюйте хмаринки зі словосполученнями з переносним значенням. Побудуйте речення із трьома словосполученнями.

Методика виконання: учитель роздає учням роздруківки, на яких зображені хмаринки зі словосполученнями. Учні замальовують/підкреслюють потрібні хмаринки, обґрунтовують відповідь, а також складають речення і записують його на хмаринці.

ні сак, ні бовт

сліпий чоловік

сліпий яг оवाद

яг пся слина

собача будка

темна ніч

ЗАВДАННЯ 5. Ознайомтеся із фразеологізованими одиницями, запишіть їх у дві колонки: фразеологізми та паремії. Придумайте 3 речення із ФО на вибір.

Дре носа, що й кочергов ни досєгниш; дре свинє мїх та ще й квичит; дри лико покї відстає; мели яг пустий млин; має кулю в голові; піти бездика; хто тютюн палит, той у грїб спішит; корчити Івана Івановичі; ожинитисі – ни дощ пиричикати.

ЗАВДАННЯ 6. Доповніть речення діалектними фразеологізмами. Впишіть правильну фразему на місці пропуску, відповідно до контексту.

1. Коли почалося похолодання, бабуся сказала: _____. (Від Спаса рукавиці з-за пояса)

2. Він швидко танцював, аж підлога тряслася – _____. (Дав лиха закаблукам, закаблукам лиха дав)

3. Коли вона зайшла до хати вся розпатлана, з борошном на фартусі й обличчі, бабця буркнула: _____. (Видко, що хліб пикла, бо й ворота в тісті)

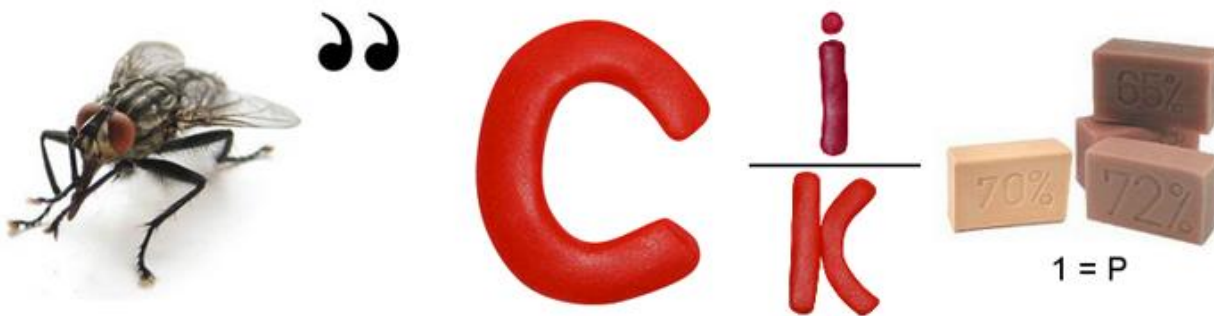
4. Він ніколи не слухає поради, бо _____. (Впертий яг баран)

5. Після роботи він був такий змучений, що тільки лежав і _____. (Дививсі яг щур з мукє)

6. Після ремонту в тій кімнаті був такий хаос, що хтось сказав: _____. (Всьо є ще діда й баби бракує)

ЗАВДАННЯ 7. Ребус. Розшифруйте ребуси, розкрийте значення фразеологічних одиниць.

1.

мусі на крило

2.

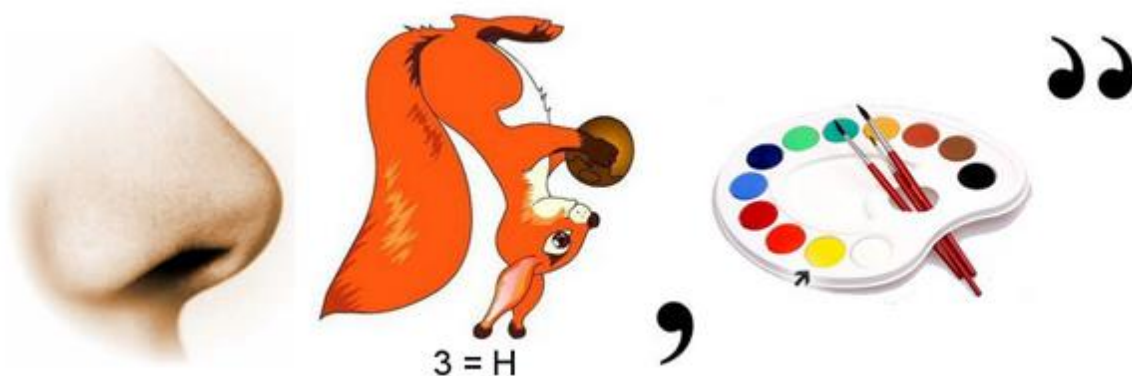
пекло огнінне

3.

піти бездика

4.

ні сак, ні бовт

5.

ох, яг там дує

5.

голени – стрижені

ЗАВДАННЯ 8. Кросворд

(ім'я та прізвище)

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

Розгадай кросворд.

По горизонталі: 1. не знати чим дихає. 4. нема третьої кліпкі в голові. 5. дре носа, що й кочергов ни досєгниш. 6. піти юзом.

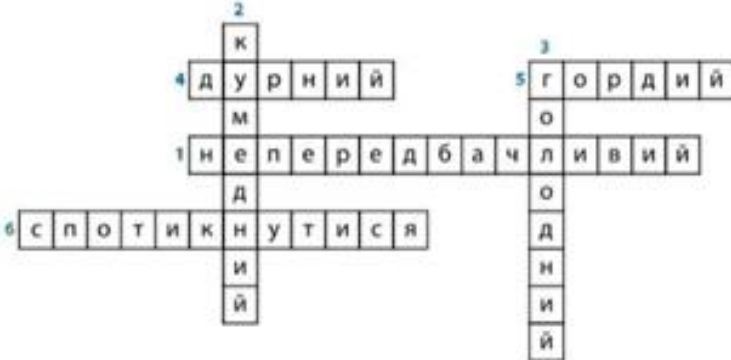
По вертикалі: 2. малпа гумова. 3. низько під подушков.

Створено за допомогою генератора завдань на сайті "Розвиток дитини" childdevelop.com.ua

(ім'я та прізвище)

ВІДПОВІДІ

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ

По горизонталі: 1. не знати чим дихає. 4. нима третьої клепки в голові. 5. дре носа, що й кочерговни досегниш. 6. піти юзом.

По вертикалі: 2. малпа гумова. 3. низько під подушков.

Створено за допомогою генератора завдань на сайті "Розвиток дитини" childdevelop.com.ua

Під час виконання завдань радимо послуговуватися словниками, наприклад, «Фразеологічний словник української мови» [3; 4].

Висновки. Вивчення фразеологізмів загалом, і діалектних зокрема, має стати важливим елементом шкільної мовної освіти, оскільки такі одиниці не лише збагачують словниковий запас учнів, а й сприяють формуванню їхньої національної ідентичності, розвитку образного мислення, лінгвістичної чутливості, здатності до стилістичної диференціації.

У процесі вивчення діалектних фразеологізмів особливу роль відіграє впровадження різнотипних завдань, які дають змогу варіювати форми роботи відповідно до навчальних цілей, рівня підготовки учнів та особливостей теми. Використання аналітичних, пошуково-дослідницьких, а також креативних завдань сприяє глибшому засвоєнню матеріалу, розвиває критичне мислення, мовну інтуїцію та емоційно-ціннісне ставлення до мовної спадщини.

У цьому контексті інтерактивні методи мають значну перевагу перед традиційними, оскільки перетворюють учня на активного співтворця навчального процесу.

Водночас важливо зберігати й традиційні методи перевірки знань, зокрема тестові завдання, які є ефективним засобом закріплення вивченого матеріалу та формування навичок самоперевірки. Вони дають змогу виявити рівень засвоєння понять, термінів, значень фразеологізмів, а також сприяють систематизації знань.

Поєднання інтерактивних, творчих та інших форм роботи забезпечує цілісність навчального процесу. У результаті учні не лише засвоюють лінгвістичний матеріал, а й усвідомлюють культурну цінність діалектної фразеології як важливого елементу національної мовної картини світу.

Таким чином, результати дослідження підтверджують виняткову мовну, культурну та дидактичну цінність фразеологізованих одиниць, зафіксованих у говірці населеного пункту. Вони є не лише живими лінгвістичними артефактами, що заслуговують на фіксацію та збереження, а й важливим інструментом сучасної освіти, здатним інтегрувати школярів у глибинні сенси національної культури.

Література

1. Григоренко О.А., Аксьонова І.О. Компаративні діалектні фразеологізми в говірці села Єлизаветівки Мар'їнського району Донецької області. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/3891/3924>.
2. Кисляк Л. Північна зона говірок надвірнянського району івано-франківської області. *Лінгвістика*. 2021. № 2 (44). С. 15–27.
3. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
4. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови ; [уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.]. Київ : Наукова думка, 1993. Кн. 2. С. 529-984.

*Усі зображення взяті зі Всемережжя та згенеровані за допомогою штучного інтелекту.